

RAPORT O PRZESTRZEGANIU WOLNOŚCI RELIGIJNEJ NA ŚWIECIE W 2017 r. - POLSKA

Streszczenie

Konstytucja gwarantuje wolność religii i stanowi, że wyznawanie religii jest własnym wyborem, a wszystkie kościoły i związki wyznaniowe są równouprawnione. Stosunki z Kościołem rzymskokatolickim reguluje konkordat ze Stolicą Apostolską, który przyznaje temu kościołowi przywileje, jakich nie mają inne związki wyznaniowe. Stosunki z innymi kościołami i związkami wyznaniowymi określają ustawy uchwalone na podstawie umów zawartych przez rząd z ich przedstawicielami. Kodeks karny zabrania obrazy uczuć religijnych w przestrzeni publicznej. Naczelny Sąd Administracyjny odrzucił wniosek, który w przypadku pozytywnego rozpatrzenia doprowadziłby do wyrejestrowania Związku Postępowych Gmin Żydowskich w Polsce. W ciągu roku władze podjęły ostateczną decyzję w 60 sprawach dotyczących zwrotu własności gminom wyznaniowym spośród ok. 3600 nierozpatrzonych spraw. Prezes rządzącej partii Prawo i Sprawiedliwość (PiS) spotkał się z przedstawicielami społeczności żydowskiej po tym, jak zwrócili się do niego z listem wyrażającym zaniepokojenie nasilającym się antysemityzmem. Parlament zwrócił się do ministra spraw wewnętrznych o informację po tym, jak organizacje muzułmańskie zwróciły się do marszałka Sejmu z prośbą o ochronę mniejszości muzułmańskiej. Minister spraw wewnętrznych zarządził dochodzenie po tym, jak wspólnoty ocalałych z Holocaustu odkryły, że nagranie z 1999 r. przedstawiające nagich ludzi śmiejących się i grających w berka w komorze gazowej obozu koncentracyjnego zostało sfilmowane w dawnym nazistowskim obozie koncentracyjnym Stutthof. Członkowie PiS wygłaszali oświadczenia przeciwko muzułmańskim migrantom, zaś jeden z posłów tej partii opublikował antysemicki komentarz na Twitterze. Prezes PiS potępił antysemityzm, zaś Prezydent Andrzej Duda powiedział, że kraj ma obowiązek mówienia o zagładzie ludności żydowskiej dokonanej przez nazistów podczas drugiej wojny światowej.

Według danych rządowych z 2016 r., które zdaniem organizacji pozarządowych nie były kompletne, liczba incydentów skierowanych przeciwko muzułmanom wzrosła niemal dwukrotnie do 360 przypadków w porównaniu z rokiem 2015, podczas gdy liczba przypadków antysemityzmu spadła o 23 procent do 160.

Wspólnoty żydowskie donosiły o wzroście liczby przypadków antysemityzmu w ciągu roku, jednak nie podały żadnych liczb. W czerwcu muzułmańscy uczniowie z Niemiec zgłosili, że byli nękanymi w Lublinie, zaś Ośrodek Kultury Muzułmańskiej w Warszawie odwołał dzień otwarty po otrzymaniu pogróżek przez internet. Według ankiety Pew Research Center dwie trzecie respondentów postrzegało muzułmanów negatywnie, zaś badanie Uniwersytetu Warszawskiego wykazało wzrost postaw antysemickich w kraju. W listopadzie niektórzy z uczestników nacjonalistycznego Marszu Niepodległości w Warszawie, w którym brały udział dziesiątki tysięcy osób, skandowali nazistowskie i antysemickie hasła. W kwietniu, podczas demonstracji w Warszawie, która zgromadziła kilkuset zwolenników organizacji powszechnie określanej jako ekstremistyczna, niektórzy uczestnicy skandowali anty-muzułmańskie hasła. W marcu, w Warszawie, grupka kilku osób spaliła kukłę żydowskiej kobiety. Miały miejsce akty wandalizmu, których celem było mienie związane z instytucjami żydowskimi, muzułmańskimi, katolickimi i protestanckimi.

Przedstawiciele ambasady Stanów Zjednoczonych oraz rządu amerykańskiego spotykali się z przedstawicielami rządu i społeczności żydowskiej w celu omówienia stanu postępowań dotyczących zwrotu mienia osobom prywatnym i gminom wyznaniowym oraz zwalczania antysemityzmu. Ambasador zaapelował o rozszerzenie zapisów projektu ustawy reprzywatyzacyjnej, aby obejmowały one obywateli USA oraz ofiary Holokaustu, ocalałych i ich spadkobierców. Ambasador, inni pracownicy ambasady oraz delegacje rządu USA w rozmowach z przedstawicielami rządu wyrażały zaniepokojenie projektem ustawy, według której przestępstwem byłoby przypisywanie zbrodni nazistowskiej Trzeciej Rzeszy państwu lub narodowi polskiemu, uważając, że może on naruszyć wolność wypowiedzi i mediów oraz zahamować dyskusję na temat Holokaustu. Ambasada i konsulat generalny w Krakowie podjęły współpracę z przywódcami żydowskimi i muzułmańskimi w celu walki z antysemityzmem i postawami anty-muzułmańskimi oraz sponsorowały wydarzenia, takie jak programy wymiany, dyskusje przy okrągłym stole, wydarzenia kulturalne oraz stypendia edukacyjne promujące dialog międzywyznaniowy i tolerancję religijną.

Część I. Demografia religii

Według szacunków rządu USA liczba ludności kształtuje się obecnie na poziomie 38,5 mln (dane z lipca 2017 roku). Według Rocznika Statystycznego RP, który

publikuje dane na temat liczebności wspólnot wyznaniowych dobrowolnie zgłaszających informacje do publikacji, 86% populacji jest wyznania rzymskokatolickiego. Następne w kolejności wspólnoty religijne to Polski Kościół prawosławny - nieco ponad pół miliona członków, oraz Świadkowie Jehowy, którzy zgłaszają ponad 120 tys. członków. Inne organizacje religijne obejmują luteranów, zielonoświątkowców, Starokatolicki Kościół Mariawitów, Polski Kościół katolicki, Kościół Adwentystów Dnia Siódmego, baptystów, Kościół Chrystusa, metodystów, Kościół Jezusa Chrystusa Świętych w Dniach Ostatnich, Hare Krishna i buddystów. Społeczności żydowskie i muzułmańskie szacują liczbę wiernych odpowiednio na 20 i 25 tys. członków, choć niektóre społeczności żydowskie szacują, że członków może być nawet 40 tys. Ok. 10 procent muzułmanów to etniczni Tatarzy, grupa obecna w kraju od kilkuset lat. Według ankiety Głównego Urzędu Statystycznego z lutego, 92,8% obywateli w powyżej 16 roku życia identyfikuje się jako będący wyznania rzymskokatolickiego, zaś 1,4% jako członkowie innych wyznań, w tym prawosławnego (0,7%), Świadków Jehowy (0,3%), lub innych grup protestanckich (0,2%). Zaledwie nieco ponad 3% zadeklarowało brak przynależności religijnej, zaś mniej niż 0,1% identyfikuje się jako należący do religii niechrześcijańskich.

Część II. Przestrzeganie wolności religijnej przez władze państwowe

Ramy prawne

Konstytucja zapewnia wolność sumienia i wyznania. Stanowi, że wolność religijna obejmuje swobodę wyznawania i przyjmowania religii według własnego wyboru oraz praktykowanie jej indywidualnie lub z innymi, publicznie lub prywatnie, poprzez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie. Mowa w niej także o tym, że wolność uzewnętrzniania religii może być ograniczona jedynie w drodze ustawy i tylko wtedy, gdy jest to konieczne do ochrony bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, zdrowia, moralności lub wolności i praw innych osób. Konstytucja stanowi, że „kościóły i inne związki wyznaniowe są równouprawnione”. Głosi też, że stosunki pomiędzy państwem a kościołami i innymi związkami wyznaniowymi opierają się na zasadach poszanowania ich autonomii oraz wzajemnej niezależności każdego w swoim zakresie. Konstytucja zaznacza, że stosunki z Kościołem katolickim będą określane umową międzynarodową zawartą ze Stolicą Apostolską i ustawą, zaś stosunki z

innymi kościołami i związkami wyznaniowymi określają ustawy uchwalone na podstawie umów zawartych przez Radę Ministrów z ich przedstawicielami.

Zgodnie z konstytucją wolność religijna obejmuje też prawo do posiadania miejsc kultu oraz wykonywania praktyk religijnych. Rodzice mają prawo do moralnego i religijnego wychowywania i nauczania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem religijnymi lub światopoglądem filozoficznym. Przewiduje ona, że religia związku wyznaniowego może być przedmiotem nauczania w szkole, przy czym nie może być naruszona wolność sumienia i religii innych osób.

Konstytucja uznaje też prawo mniejszości narodowych i etnicznych do zakładania instytucji służących ochronie tożsamości religijnej. Ustawa zasadnicza zakazuje działalności partii politycznych i innych organizacji, których program opiera się na ideologii nazistowskiej.

Kodeks karny zabrania wypowiedzi publicznych, które obrażają uczucia religijne. W przypadku naruszenia tego zakazu przepisy prawa przewidują grzywnę zwykle w wysokości 5 tys. zł (1400 USD) lub karę do dwóch lat pozbawienia wolności.

Stosunki 15 związków wyznaniowych z państwem regulują przepisy szczegółowe, określające strukturę tych stosunków oraz procedury restytucji mienia. Owych 15 wspólnot religijnych to: Kościół katolicki, Kościół prawosławny, Kościół ewangelicko-augsburski (luterański), Kościół ewangelicko-reformowany, Kościół ewangelicko-metodystyczny, Kościół Chrześcijan Baptystów, Kościół Adwentystów Dnia Siódmego, Kościół polskokatolicki, Kościół zielonoświątkowy, Związek Gmin Wyznaniowych Żydowskich, Kościół katolicki mariawitów, Kościół starokatolicki mariawitów, Wschodni Kościół Staroobrzędowy, Muzułmański Związek Religijny i Karaimski Związek Religijny. Śluby udzielane przez duchownych 11 z tych grup wyznaniowych nie wymagają rejestracji w urzędzie stanu cywilnego, przy czym Kościół katolicki mariawitów, Muzułmański Związek Religijny, Karaimski Związek Religijny oraz Wschodni Kościół Staroobrzędowy nie mają takiego prawa. Ponadto stosunki 165 zarejestrowanych związków wyznaniowych oraz pięciu zbiorczych organizacji religijnych (Polska Rada Ekumeniczna, Polska Unia Buddyjska, Towarzystwo Biblijne, Alians Ewangeliczny oraz Rada Kościołów Protestantckich) z państwem nie są uregulowane ustawowo.

Prawo zapewnia równą ochronę wszystkim zarejestrowanym związkom

wyznaniowym. Zgodnie z obowiązującym prawem przedstawiciele rządu i Kościoła katolickiego obradują na najwyższym szczeblu w Komisji Wspólnej Przedstawicieli Rządu i Konferencji Episkopatu Polski, pod przewodnictwem ministra spraw wewnętrznych oraz biskupa (aktualnie Arcybiskupa Gdańska), której regularne spotkania poświęcone są relacjom państwo-Kościół. Rząd uczestniczy również we wspólnej komisji z Polską Radą Ekumeniczną, której przewodniczą podsekretarz Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji (MSWiA) oraz przewodniczący Polskiej Rady Ekumenicznej (związku złożonego z sześciu wyznań i dwóch związków wyznaniowych, spośród których wszystkie są niekatolickimi wspólnotami chrześcijańskimi). Komisja spotyka się w celu omówienia kwestii związanych z mniejszościowymi kościołami chrześcijańskimi działającymi w kraju.

Związki wyznaniowe, które nie podlegają konkretnym ustawom, mogą rejestrować się w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Administracji (MSWiA), ale rejestracja nie jest obowiązkowa. Aby się zarejestrować zgodnie z wymogami prawa, grupa musi złożyć poświadczony notarialnie wniosek wraz z danymi osobowymi przynajmniej 100 członków będących obywatelami polskimi, informacje na temat działalności grupy na terenie kraju, opis doktryny i życia religijnego, statut oraz adres siedziby, dane osobowe jej przywódców, opis roli pełnionej przez duchownych (jeśli to ich dotyczy), a także informacje dotyczące pozyskiwania środków finansowych oraz przyjmowania nowych członków. Jeżeli ministerstwo odrzuci wniosek o rejestrację, dany podmiot może odwołać się do sądu administracyjnego. Dopuszczalne przez prawo podstawy odrzucenia wniosku to niespełnienie wymogów formalnych lub zawarcie we wniosku zapisów, które mogą zakłócić publiczne bezpieczeństwo i porządek, zdrowie, moralność publiczną, autorytet rodzicielski lub wolność i prawa innych osób. Niezarejestrowane grupy mogą swobodnie modlić się, nawracać, publikować lub sprowadzać literaturę religijną oraz zapraszać zagranicznych misjonarzy, ale nie są uznawane na mocy prawa, dlatego nie mogą podejmować pewnych działań w imieniu związku, np. być właścicielem nieruchomości lub posiadać rachunek bankowy. 185 zarejestrowanych grup wyznaniowych uznanych na mocy prawa korzysta z przywilejów niedostępnych dla grup niezarejestrowanych, takich jak pewne przywileje podatkowe (zwolnienia z opłat importowych oraz podatku od nieruchomości w przypadku działalności edukacyjnej, naukowej, kulturalnej i prawnej, a ich oficjalni przedstawiciele zwolnieni są także z podatku dochodowego i od nieruchomości) i prawo nabywania nieruchomości oraz nauki religii w szkole.

Cztery komisje rozpatrują wnioski o zwrot majątku związków wyznaniowych, po jednej dla Związku Gmin Wyznaniowych Żydowskich, Kościoła luterańskiego i Kościoła prawosławnego oraz jednej łączonej dla pozostałych wyznań. Komisje działają w oparciu o ustawodawstwo umożliwiające zwrot mienia należącego do związków wyznaniowych przed II wojną światową, znacjonalizowanego w trakcie wojny lub po wojnie. Prawa dotyczące restytucji takiego mienia nie dotyczą dóbr, które władze państwowe po II wojnie światowej sprzedały lub przekazały nowym prywatnym właścicielom. Oddzielna komisja nadzorująca zwrot mienia Kościołowi katolickiego zakończyła działalność kilka lat temu. W komisjach zasiadają przedstawiciele MSWiA oraz poszczególnych wspólnot religijnych. Zgodnie z ustawą decyzje komisji w sprawach zwrotu mienia związkom wyznaniowym nie podlegają odwołaniu, jednak Trybunał Konstytucyjny orzekł w 2013 roku, że strony mogą odwoływać się od decyzji komisji w sądach administracyjnych. Nie pojawiły się doniesienia na temat stron składających takie odwołania.

Ustawa nadała władzom miasta Warszawa uprawnienia do rozwiązywania w trybie przyspieszonym zadawnionych spraw o zwrot mienia dotyczących nieruchomości znajdujących się na terenie Warszawy wykorzystywanych obecnie do celów publicznych. Władze miasta Warszawy mają obowiązek zamieszczać zawiadomienia o konkretnych nieruchomościach publicznych przez okres sześciu miesięcy, podczas których pierwotni właściciele nieruchomości muszą zgłosić swoje roszczenie. Po zakończeniu okresu sześciu miesięcy, władze miasta Warszawy mogą podjąć ostateczną decyzję o dysponowaniu nieruchomością, oświadczając, że pozostanie ona własnością publiczną i nie będzie podlegała żadnym przyszłym roszczeniom, albo zwracając nieruchomość lub jej równowartość pierwotnemu właścicielowi.

Zgodnie z ustawą o systemie oświaty wszystkie szkoły prowadzą naukę religii, chociaż zajęcia nie są obowiązkowe. Szkoła ma prawny obowiązek zapewnić lekcje dla każdego zarejestrowanego wyznania, jeśli przynajmniej siedmiu uczniów w szkole jest zainteresowanych takimi lekcjami. Każda zarejestrowana grupa wyznaniowa ma prawo do decydowania o programie nauczania oraz zapewnia nauczycieli, którzy otrzymują wynagrodzenie od państwa. Uczniowie mogą ponadto zwrócić się z prośbą o udział w nieobowiązkowych lekcjach etyki zamiast religii; zajęcia z etyki są nieobowiązkowe nawet wówczas, gdy uczniowie odmówią uczestniczenia w lekcjach religii.

Obywatele mają prawo pozwać rząd do sądu za naruszenie wolności religii

przewidzianej w konstytucji, a prawo zabrania dyskryminacji lub prześladowania obywateli ze względu na ich wyznanie albo przekonania.

Konstytucja uznaje prawo do odmowy odbycia służby wojskowej z powodu przekonań religijnych, jednak przewiduje również możliwość obowiązku odbycia służby zastępczej określonej prawnie.

Rzecznik praw obywatelskich stoi na straży praw i wolności człowieka i obywatela, włączając w to wolność wyznania i sumienia, określone w konstytucji oraz innych aktach prawnych. Rzecznik jest niezależny od rządu i wybierany przez parlament.

Polska jest stroną Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich (Osobistych) i Politycznych.

Działania podejmowane przez władze

Streszczenie: Naczelny Sąd Administracyjny odrzucił wniosek, który w przypadku pozytywnego rozpatrzenia doprowadziłby do wyrejestrowania Związku Postępowych Gmin Żydowskich w Polsce. Władze miasta Warszawy rozpoczęły wdrażanie prawa dotyczącego prywatnych nieruchomości położonych na terenie miasta, które według obserwatorów może wygasić potencjalne roszczenia osób prywatnych, w tym Żydów i członków innych mniejszości religijnych, dotyczące nieruchomości publicznych przejętych podczas drugiej wojny światowej oraz w czasach PRL. W ciągu roku władze podjęły ostateczną decyzję w 60 sprawach dotyczących zwrotu własności związkom wyznaniowym spośród ok. 3600 nierozpatrzonych spraw. Ówczesny Minister spraw wewnętrznych, Mariusz Błaszczak, zarządził dochodzenie uzupełniające po tym, jak wspólnoty ocalonych z Holokaustu ustaliły, że nagranie z 1999 r. przedstawiające nagich ludzi śmiejących się i grających w berka w komorze gazowej obozu koncentracyjnego zostało sfilmowane w dawnym nazistowskim obozie koncentracyjnym Stutthof. Członkowie PiS wygłaszali oświadczenia krytykujące muzułmańskich migrantów, zaś jeden z posłów tej partii opublikował antysemitki komentarz na Twitterze. Niektórzy przedstawiciele rządu wezwali rzecznika praw obywatelskich do rezygnacji po tym, jak w telewizji powiedział on, że naród polski brał udział w Holokauście. Prezydent Andrzej Duda powiedział, że kraj ma obowiązek mówienia o eksterminacji swojej ludności żydowskiej przez nazistów podczas drugiej wojny

światowej, zaś prezes PiS potępił antysemityzm.

W dniu 3 kwietnia Naczelny Sąd Administracyjny odrzucił odwołanie od decyzji tego samego sądu z 2014 roku uchylającej wyrok sądu niższej instancji, który doprowadziłby do wyrejestrowania Związku Postępowych Gmin Żydowskich w Polsce (Beit Polska). Odwołanie zostało zgłoszone przez inną organizację żydowską, która złożyła oryginalny wniosek o wyrejestrowanie.

MSWiA zatwierdziło w tym roku rejestrację jednej grupy religijnej, Kościoła ewangelicko-metodystycznego w RP.

Według danych MSWiA w ciągu roku komisje majątkowe podjęły ostateczne decyzje („rozstrzygnęły”) 60 z około 3300 spraw majątkowych oczekujących na rozstrzygnięcie. Komisja majątkowa zajmująca się mieniem gmin wyznaniowych żydowskich zakończyła w części lub całości 2770 spraw z 5554 roszczeń, które społeczność żydowska zgłosiła przed upływem terminu przypadającego na rok 2002. Komisja majątkowa zajmująca się mieniem Kościoła luterańskiego zakończyła w części lub całości 946 sprawy z 1200 roszczeń, które zostały zgłoszone przed upływem terminu przypadającego na rok 1996. Komisja zajmująca się roszczeniami Kościoła prawosławnego rozstrzygnęła częściowo lub całkowicie 264 roszczenia z 472, które zostały zgłoszone do roku 2005, a międzykościelna komisja dla pozostałych wyznań w części lub w całości rozstrzygnęła 87 z 170 spraw.

Krytycy twierdzili, że zwrot majątków związkom wyznaniowym nie rozwiązywał problemu restytucji mienia znajdującego się w posiadaniu prywatnych osób trzecich, oraz że wiele kontrowersyjnych i skomplikowanych spraw pozostało nierozstrzygniętych. Na przykład w wielu przypadkach na gruntach, gdzie przed II wojną światową istniały cmentarze żydowskie, zniszczone w czasie wojny lub po wojnie, powstały budynki i osiedla. Społeczność żydowska wciąż skarżyła się, że tempo zwrotu mienia wspólnot żydowskich było powolne, związane z nim koszty ochrony prawnej wysokie, a zgłaszający roszczenia często nie odzyskiwali mienia ani nie uzyskiwali żadnych rekompensat.

Europejski Instytut Dziedzictwa Zagłady, niezależny think-tank monitorujący kwestie związane ze zwrotem majątku, oświadczył w kwietniu, że Polska jest jedynym krajem w UE, który nie ustanowił kompleksowej procedury restytucji mienia prywatnego przejętego podczas Holokaustu i okresu komunizmu.

Władze miasta Warszawy rozpoczęły wdrażanie prawa z 2015 r., które według krytyków może wygasić potencjalne roszczenia osób prywatnych, w tym Żydów i członków innych mniejszości religijnych, dotyczące nieruchomości wykorzystywanych na cele publiczne przejętych podczas drugiej wojny światowej oraz okresu PRL. Do końca roku miasto podało listę 63 nieruchomości wykorzystywanych na cele publiczne, co do których upłynął sześciomiesięczny okres zawiadomienia. Nikt nie zgłosił roszczeń wobec 54 spośród 63 nieruchomości. Spośród dziewięciu pozostałych nieruchomości do których osoby prywatne zgłosiły roszczenia, miasto odrzuciło cztery, a na koniec roku wciąż rozpatrywało pozostałych pięć roszczeń. Miasto uznało, że 58 nieruchomości, do których nie zgłoszono roszczeń lub do których roszczenia odrzucono pozostaną własnością publiczną i nie będą podlegały żadnym przyszłym roszczeniom. Nieruchomości wykorzystywane na cele publiczne o których mowa to m.in. szkoły, przedszkola, park oraz posterunek policji. Brak było dostępnych informacji dotyczących tożsamości osób zgłaszających roszczenia o zwrot mienia oraz czy należały one do mniejszości religijnych.

W czerwcu specjalna komisja rządowa powstała w tym samym roku pod przewodnictwem wiceministra sprawiedliwości Patryka Jakiego w celu zbadania oskarżeń o nieprawidłowości w zwrocie mienia prywatnego w Warszawie kilkakrotnie wezwała prezydent Warszawy Hannę Gronkiewicz-Waltz oraz innych urzędników do złożenia zeznań. Gronkiewicz-Waltz odmówiła stawienia się przed komisją i zakwestionowała jej uprawnienia. Jedną ze spraw, w jakich komisja wezwała Gronkiewicz-Waltz dotyczyła nieruchomości, za którą rodzina jej męża otrzymała odszkodowanie i została zgłoszona jako należąca wcześniej do żydowskiej ofiary Holokaustu. Mąż prezydent zwrócił wypłacone mu odszkodowanie zgodnie z wymogami decyzji komisji z dnia 22 grudnia, według której wszyscy beneficjenci nieruchomości musieli zwrócić łącznie ponad 15 milionów złotych (4,3 mln dolarów) władzom miasta.

11 października Ministerstwo Sprawiedliwości ogłosiło projekt kompleksowej ustawy reprivatyzacyjnej, która zablokowałaby wszelkie zwroty dawnych nieruchomości w naturze, niezależnie od tego czy nieruchomości te znajdowały się wcześniej w rękach prywatnych czy publicznych, zapewniłaby rekompensaty w wysokości 20-25 procent wartości nieruchomości w momencie odebrania w gotówce lub obligacjach skarbu państwa, oraz ustanawiałaby roczny okres składania wniosków. Ustawa była szeroko omawiana w mediach i poddawana

publicznej kontroli. Organizacje pozarządowe (NGO) oraz grupy ochrony praw wyraziły zaniepokojenie związane z tym, że ustawa mogłaby wykluczyć potencjalnych zagranicznych wnioskodawców, spośród których wielu było ocalałymi z Holokaustu, bądź ich spadkobierców. Do końca roku ministerstwo sprawiedliwości nie złożyło projektu ustawy do Rady Ministrów w celu konsultacji i zatwierdzenia przed wysłaniem do parlamentu.

W lutym Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego sfinansowało renowację 21 historycznych nagrobków na cmentarzu żydowskim w Warszawie.

W grudniu parlament zagłosował za przeznaczeniem 100 mln złotych (28,7 mln dolarów) na renowację cmentarza żydowskiego w Warszawie, zaś Ministerstwo Kultury przeniosło środki do Fundacji Dziedzictwa Kulturowego, która ma nadzorować projekt renowacyjny we współpracy z warszawską gminą żydowską. Przewodnicząca warszawskiej gminy żydowskiej Anna Chipczyńska powiedziała, że darowizna była „najważniejszym gestem państwa polskiego w celu ochrony dziedzictwa żydowskiego.”

Na koniec roku w parlamencie wciąż oczekiwał na uchwalenie projekt ustawy, według której przestępstwem karanym pozbawieniem wolności do lat trzech byłoby przypisywanie narodowi lub państwu polskiemu odpowiedzialności za zbrodnie nazistowskie, zbrodnie wojenne bądź inne zbrodnie przeciwko pokojowi lub ludzkości. Przedstawiciele rządu oświadczyli, że przepisy te mają na celu przeciwdziałanie używaniu w przestrzeni publicznej takich wyrażeń, jak „polskie obozy śmierci lub polskie obozy koncentracyjne” zamiast „obozów koncentracyjnych nazistowskich Niemiec w okupowanej Polsce podczas drugiej wojny światowej”, gdyż wyrażenia takie zaprzeczają prawdzie historycznej i narażają na szwank dobre imię kraju. Krytycy stwierdzili, że ustawa naruszałaby wolność wypowiedzi, wolność akademicką, zaszkodziłaby pamięci o Holokauście oraz wprowadziła napięcie w relacjach z Izraelem i społecznością żydowską na całym świecie.

W niższej i w wyższej izbie parlamentu oraz w wielu innych budynkach publicznych, m.in. w salach lekcyjnych w państwowych szkołach, nadal wiszą krzyże.

W październiku Prezydent Andrzej Duda podpisał ustawę powołującą Narodowy Instytut Wolności - Centrum na rzecz Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego mającego wspierać organizacje pozarządowe, w tym grupy katolickie oraz

powiązane z innymi wyznaniem. W odpowiedzi na wniosek rzecznika praw obywatelskich, Biuro Instytucji Demokratycznych i Praw człowieka Organizacji na rzecz Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE) wydało opinię dotyczącą ustawy. Biuro OBWE uznało ustawę za dyskryminującą, ponieważ zawierała ona sformułowania skoncentrowane na dziedzictwie chrześcijańskim i „krzewieniu polskości”, co mogłoby sugerować, że „stowarzyszenia skupione na tych kwestiach mogą być traktowane preferencyjnie, w przeciwieństwie do innych społeczności lub organizacji religijnych bądź wyznaniowych.”

W dniu 4 sierpnia Związek Gmin Wyznaniowych Żydowskich wysłał list do prezesa PiS Jarosława Kaczyńskiego wyrażający głębokie zaniepokojenie nasilającymi się nastrojami antysemickimi, mową nienawiści oraz brutalnymi zachowaniami, które wywoływały obawy o przyszłość Żydów w kraju, wraz z prośbą o wzmożone działania rządu. 17 listopada Kaczyński spotkał się z przywódcami społeczności żydowskiej, aby omówić ich uwagi. Powiedział, że był zszokowany na wieść o ostatnich incydentach antysemickich i obiecał pomóc w zorganizowaniu spotkania przedstawicieli społeczności żydowskiej z ówczesnym ministrem spraw wewnętrznych Mariuszem Błaszczakiem.

W czerwcu Muzułmański Związek Religijny, Liga Muzułmańska, Muzułmańskie Stowarzyszenie Edukacji Kulturalnej oraz Stowarzyszenie Studentów Muzułmańskich w Polsce wysłały pisemny apel do marszałka sejmu Marka Kuchcińskiego o podjęcie działań w celu ochrony mniejszości muzułmańskiej. Według autorów listu, negatywne odniesienia do islamu w mediach i debacie publicznej pogłębiają anty-muzułmańskie nastroje i mogą doprowadzić do wzmożenia zachowań anty-muzułmańskich. 21 września sejmowa Komisja Mniejszości Narodowych i Etnicznych zapoznała się z listem i poprosiła ministra spraw wewnętrznych i administracji o przedstawienie informacji o skali problemu oraz działaniach podejmowanych przez rząd w celu zwalczania go. Na koniec roku, komisja wciąż oczekiwała na szczegółową odpowiedź z ministerstwa.

W dniu 1 grudnia ówczesny Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji Mariusz Błaszczak zwrócił się do prokuratorów z wnioskiem o zapoznanie się z filmem z 1999 roku, pt. "Zabawa w berka", ukazującym nagich mężczyzn i kobiety grających w berka i śmiejących się w komorze gazowej dawnego nazistowskiego obozu koncentracyjnego Stutthof, mieszczącego się ok. 35 km na wschód od Gdańska. W listopadzie kilka organizacji, między innymi Centrum im. Simona Wiesenthala oraz Organizacja Ocalałych z Holocaustu w Izraelu, zwróciły się do

prezydenta Andrzeja Dudy z protestem, pytając o to, kto pozwolił na nagranie filmu, jakie zasady postępowania obowiązują na miejscu oraz czy rząd przeprowadził dochodzenie w sprawie okoliczności towarzyszących nagraniu filmu.

Piotr Tarnowski, dyrektor państwowego Muzeum i Miejsca Pamięci Stutthof powiedział, że jeden z jego poprzedników wydał zezwolenie na nagranie filmu na podstawie innego scenariusza. David Schonberg - izraelski prawnik, który pomagał w zidentyfikowaniu miejsca nagrania filmu, powiedział w wywiadzie dla BBC, że ważniejsza od samego filmu była „widoczna obojętność” wobec niego w Polsce.

Europoseł PiS Ryszard Czarnecki powiedział 6 czerwca po ataku terrorystycznym w Londynie, że władze muszą chronić kraj przed atakami terrorystycznymi zakazując wjazdu muzułmańskim migrantom. Dodał, że dzieci muzułmańskich migrantów, spośród których wiele było europejskimi obywatelami, często przeprowadzały ataki terrorystyczne po przeszkoleniu przez Państwo Islamskie.

8 czerwca, w nawiązaniu do festiwalu muzycznego, którego organizator zaprosił migrantów z Niemiec, PiS napisał na swoim oficjalnym profilu na Twitterze: „Naprawdę chcecie, by w Polsce odbyła się impreza z udziałem muzułmańskich imigrantów?” i zachęcał ludzi do udostępniania wpisu innym użytkownikom Twittera.

2 sierpnia członek PiS Bogdan Rzońca napisał na Twitterze: „Zastanawiam się, dlaczego wśród aborterów jest tak dużo Żydów pomimo Holokaustu”. Kilku polityków, w tym wicemarszałek Sejmu z PiS, potępiło tę wypowiedź. Rzońca później przeprosił.

W czerwcu Rzecznik Praw Obywatelskich Adam Bodnar stwierdził na antenie państwowej telewizji TVP Info, że jego naród uczestniczył w Holokauście, mówiąc „nie ma wątpliwości, że Niemcy byli odpowiedzialni za Holokaust, jednak wiele narodów uczestniczyło w jego wykonaniu. Wśród nich - i przykro mi to mówić - był też naród polski.” Niektórzy członkowie rządu wezwali Bodnara do rezygnacji, zaś wiceminister spraw zagranicznych Jan Dzierżyczak nazwał jego wypowiedź „skandaliczną”. Bodnar wyjaśnił później, iż miał na myśli, że „niektórzy Polacy popełniali zbrodnie przeciwko Żydom.”

13 stycznia Prezydent Andrzej Duda zorganizował spotkanie świąteczne z przywódcami społeczności żydowskiej, w tym z naczelnym rabinem Polski

Michaelem Schudrichem. Prezydent powiedział, że jest mu niezmiernie miło, iż kultura żydowska odradza się oraz że tak wielu Polaków wspiera jej odnowienie. Dodał też, że Żydzi i Polacy żyli wspólnie na terenie kraju przez ponad tysiąc lat, a Żydzi ogromnie przyczynili się do rozwoju polskiej kultury i nauki.

W sierpniu Krystyna Pawłowicz, posłanka PiS, napisała na Facebooku, że rząd powinien zgłosić się po pomoc w sprawie swoich roszczeń o reparacje od Niemiec do „najlepszych amerykańskich żydowskich firm prawniczych.”

18 września prezes PiS Jarosław Kaczyński potępił antysemityzm jako niebezpieczne zjawisko wyrażające się wrogością wobec Izraela i pochwalił państwo Izrael podczas ceremonii uczczenia Polaków, którzy ratowali Żydów podczas Holokaustu.

W lutym rządowy Instytut Pamięci Narodowej opublikował w internecie najbardziej kompletną listę dowódców i strażników SS nazistowskiego obozu koncentracyjnego Auschwitz. Instytut wyraził nadzieję, że część osób znajdujących się na liście wciąż może zostać postawiona przed wymiarem sprawiedliwości.

15 czerwca ówczesna premier Beata Szydło uczestniczyła i przemawiała podczas uroczystości upamiętniającej 77. rocznicę pierwszej deportacji Polaków do Auschwitz. Ceremonia odbyła się na miejscu dawnego nazistowskiego obozu śmierci.

11 października Prezydent Andrzej Duda zorganizował obchody 75. rocznicy utworzenia Rady Pomocy Żydom „Żegota”. Rada była organizacją podziemną ustanowioną w celu ratowania Żydów w części kraju okupowanej przez Niemcy podczas drugiej wojny światowej.

15 listopada, przemawiając na otwarciu nowej wystawy Żydowskiego Instytutu Historycznego prezentującej Podziemne Archiwum Warszawskiego Getta, Prezydent Andrzej Duda oświadczył: „Naszym obowiązkiem jest mówienie prawdy o Zagładzie Żydów.” Historyk i działacz społeczny Emanuel Ringelblum, który gromadził dokumentację na temat życia w getcie warszawskim oraz losów Żydów pod nazistowską okupacją, stworzył archiwum w 1940 r.

W dniach 3-7 lipca, Ośrodek „Brama Grodzka – Teatr NN” w Lublinie, instytucja samorządowa, która działa na rzecz zachowania dziedzictwa żydowskiego w

mieście, zorganizował pierwszy międzynarodowy zlot żydowskich mieszkańców Lublina oraz ich potomków w ramach obchodów 700. rocznicy założenia miasta. Spotkanie składało się m.in. z konferencji, warsztatów oraz wydarzeń artystycznych. Przed drugą wojną światową Żydzi stanowili jedną trzecią ludności Lublina.

12 grudnia w parlamencie odbyła się ceremonia, podczas której nowo zaprzysiężony premier Mateusz Morawiecki wraz z rabinem Shalomem Stamblerem z gminy Chabad zapalił świecę na „chanukii” czyli dziewięcioramiennym świeczniku, aby uczcić pierwszą noc żydowskiego święta Chanuka.

Rząd kontynuował finansowanie wymian pomiędzy polskimi uczestnikami i amerykańskimi i izraelskimi Żydami, wspierające dialog na temat restytucji, Holokaustu i kwestii międzywyznaniowych.

Polska należy do Międzynarodowego Stowarzyszenia Pamięci o Holokauście.

Część III. Postawy społeczne a poszanowanie wolności religijnej

Streszczenie: Według danych Prokuratury Krajowej, które zdaniem grup wyznaniowych i organizacji pozarządowych nie są kompletne, w 2016 r. prokuratorzy prowadzili dochodzenia w odniesieniu do 582 incydentów motywowanych religijnie. Liczba przypadków wrogości wobec muzułmanów wzrosła niemal dwukrotnie do 363 przypadków w porównaniu z rokiem poprzednim, podczas gdy liczba przypadków antysemityzmu spadła o 23 procent do 160. Wspólnoty żydowskie donosiły o wzroście liczby przypadków antysemityzmu w ciągu roku, jednak nie podały żadnych liczb. W czerwcu muzułmańscy uczniowie z Niemiec zgłosili, że byli nękanymi w Lublinie, zaś Ośrodek Kultury Muzułmańskiej w Warszawie odwołał dzień otwarty po otrzymaniu pogroźek przez internet. Według ankiety Pew Research Center dwie trzecie respondentów postrzegało muzułmanów negatywnie, zaś badanie Uniwersytetu Warszawskiego wykazało wzrost postaw antysemitycznych w kraju. Na marszu z okazji Dnia Niepodległości w Warszawie, w którym uczestniczyły dziesiątki tysięcy osób, znalazły się pewne nazistowskie i antysemityczne symbole i hasła, pomimo że główne hasło brzmiało „My chcemy Boga”. Uczestnicy kwietniowego marszu w Warszawie skandowali anty-muzułmańskie hasła. Różne grupy, spośród których jedna sama nagrała spalenie przez siebie kukły żydowskiej

kobiety, nadal hołdują antysemickim poglądom. 7 października aż milion katolików odmawiało różaniec za Polskę i za świat na granicach kraju. Niektórzy z uczestników wymieniali strach przed islamem wśród powodów, dla których dołączyli do modlitwy. Katolicki biskup przepraszył społeczność żydowską podczas obchodów 76. rocznicy pogromu w Jedwabnem, zaś Kościół katolicki po raz kolejny zorganizował Dzień Islamu oraz Dzień Judaizmu w celu promowania harmonii międzywyznaniowej. Miały miejsce akty wandalizmu, których celem było mienie związane z instytucjami żydowskimi, muzułmańskimi, katolickimi i protestanckimi.

Według danych Prokuratury Krajowej w 2016 r., ostatnim okresie, za który dostępne są dane, prokuratorzy prowadzili dochodzenie w odniesieniu do 582 incydentów motywowanych względami religijnymi. Raport wymienił 363 incydenty wymierzone przeciwko muzułmanom, niemal dwukrotnie więcej niż 192 odnotowane w 2015 r., podczas gdy liczba zająć o charakterze antysemickim zmalała o 23 procent, z 208 do 160. Prokuratorzy zbadali 59 incydentów wymierzonych przeciwko chrześcijanom, w porównaniu do 52 w 2015 r. Stowarzyszenie Nigdy Więcej oraz wspólnoty wyznaniowe stwierdziły, że monitorowanie przez państwo przestępstw na tle religijnym nie było systematyczne; zarówno policja, prokuratorzy jak i MSWiA prowadziły swoje własne statystyki, które nie zgadzały się między sobą.

28 czerwca muzułmańscy uczniowie z Niemiec odwiedzający miejsca pamięci związane z Holokaustem na wschodzie kraju powiedzieli w niemieckiej stacji radiowej, że podczas wycieczki mieszkańcy Lublina krzyczeli na nich, pluli i grozili im.

13 czerwca Ośrodek Kultury Muzułmańskiej w Warszawie odwołał dzień otwarty po tym, jak nacjonalistyczne portale opublikowały wrogie komentarze i pogróżki. Dzień otwarty był częścią programu „Cztery strony Warszawy - młodzi przewodnicy po wielokulturowej stolicy” realizowanego przez organizację non-profit - Centrum Edukacji Obywatelskiej, podczas którego uczniowie warszawskich liceów prezentowali informacje na temat islamu i warszawskiego meczetu, aby pomóc w zwalczaniu negatywnych stereotypów i uprzedzeń. Organizatorzy postanowili odwołać wydarzenie w trosce o bezpieczeństwo uczniów, ale obiecali zorganizować podobne wydarzenie w innym terminie, kiedy będą w stanie zapewnić bezpieczeństwo uczestnikom. Również w czerwcu, imam meczetu w Poznaniu otrzymał pogróżki przez e-mail oraz media społecznościowe

po tym, jak kilka portali opublikowało zmanipulowane nagranie przedstawiające imama mówiącego „Jeżeli islam wygra, chrześcijanie będą musieli zapłacić okup.” Wiceprezydent Poznania oświadczył, że poprosi policję o zwiększenie ochrony wokół meczetu.

Członkowie warszawskiej Gminy Wyznaniowej Żydowskiej oraz Związku Gmin Wyznaniowych Żydowskich w Polsce zgłaszali wzrost liczby incydentów antysemitycznych w ciągu roku, w tym wrogich telefonów do centrów społeczności, aktów wandalizmu w biurach, prób wtargnięcia na teren należący do gminy oraz fałszywą bombę, którą ochrona wycieczki znalazła na cmentarzu żydowskim w Warszawie.

Koalicja grup powszechnie uznawanych za ekstremistyczne, w tym Obóz Narodowo-Radykalny (ONR) oraz Młodzież Wszechpolska (MW) zorganizowała 11 listopada w Warszawie marsz z okazji Dnia Niepodległości pod hasłem „My chcemy Boga”. Chociaż wiele spośród dziesiątek tysięcy uczestników marszu niosło polskie flagi bez żadnych znaków, niektórzy nieśli wielkie transparenty z napisami „Biała Europa bratnich narodów” oraz „Czysta krew”, a także krzyże celtyckie i transparenty przedstawiające radykalnie prawicowe symbole z lat 30. Ci sami uczestnicy skandowali również „Sieg Heil”, „Czysta Polska” oraz „Żydzi won z Polski”. Jeden z uczestników w wywiadzie dla TVP powiedział, że uczestniczył w demonstracji „żeby odsunąć żydostwo od władzy”. W tym samym czasie odbyła się mniejsza liczebnie kontrmanifestacja. Dwie demonstracje były w dużej mierze pokojowe, jednak miało miejsce jedno zgłoszenie dotyczące popychania i kopania kilku kobiet trzymających znak „Faszyzm stop” i skandujących antyfaszystowskie hasła przez radykalnych uczestników marszu. Policja aresztowała 45 osób biorących udział w kontrmanifestacji i ani jednego uczestnika głównego marszu.

Izraelskie ministerstwo spraw zagranicznych wydało oświadczenie opisujące marsz jako niebezpieczny i „zainicjowany przez ekstremistów i rasistów”, oraz wezwało polski rząd do podjęcia działań wobec organizatorów. Jednego z uczestników marszu zacytowano w prasie mówiącego, że nie jest faszystą i maszeruje aby uczcić pamięć o tych, którzy walczyli za wolność kraju. Według jego szacunków 30% maszerujących miało ekstremistyczne poglądy, podczas gdy reszta „szła spokojnie i nie wykrzykiwała faszystowskich haseł.”

Po marszu Prezydent Andrzej Duda powiedział, że „Nie ma miejsca dla (...) antysemityzmu w naszym kraju.” Prezes PiS Jarosław Kaczyński powiedział, że

tradycje kraju nie miały nic wspólnego z antysemityzmem i oświadczył, że niefortunne incydenty podczas marszu były prawdopodobnie prowokacjami mającymi popsuć wizerunek kraju. Ówczesny Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji Mariusz Błaszczak oświadczył, że nie widział rasistowskich znaków i pochwalił patriotyzm maszerujących, którzy powiewali polskimi flagami, nazywając to „pięknym widokiem”.

Wicepremier Piotr Gliński wezwał do przeprowadzenia śledztwa w celu zbadania, czy radykalnie prawicowe znaki nie stanowiły naruszenia prawa. 20 listopada warszawska prokuratura wydała oświadczenie, że wszczyna śledztwo w sprawie „publicznego propagowania faszyzmu i wzywania do nienawiści” podczas marszu.

24 marca 12 osób z Polski, Białorusi i Niemiec zabiło owcę i przypięło się razem nago łańcuchem do bramy głównej dawnego nazistowskiego obozu śmierci Auschwitz. Demonstranci ogłosili, że był to protest antywojenny. Zostali oskarżeni o znieważenie miejsca pamięci i zabicie zwierzęcia. 17 października Sąd Okręgowy w Oświęcimiu rozpoczął proces 12 demonstrantów, który na koniec roku wciąż trwa.

21 sierpnia Sąd Okręgowy w Przemyślu skazał 20 osób na kary od 4 do 10 miesięcy prac społecznych za zakłócenie w czerwcu 2016 roku procesji religijnej członków kościoła grekokatolickiego i prawosławnego maszerujących by uczcić ukraińskich żołnierzy, którzy walczyli za Polskę w latach 1918-1920.

30 stycznia Prokuratura Rejonowa Warszawa Śródmieście - Północ postawiła jednej osobie zarzuty zakłócenia katolickiej mszy podczas odczytywania listu Episkopatu Polski wzywającego do wprowadzenia całkowitego zakazu aborcji w kwietniu 2016 roku.

Według sondażu Centrum Badania Opinii Społecznej przeprowadzonego w lutym, nastroje antysemickie zmalały; 26 procent ankietowanych zgłosiło negatywne nastawienie w stosunku do Żydów, w porównaniu z 37% w 2016 roku. Z drugiej strony, Polski Sondaż Uprzedzeń przeprowadzony w 2017 r. przez Centrum Badań nad Uprzedzeniami Uniwersytetu Warszawskiego wykazał wzrost w nastrojach antysemickich, gdzie 43% ankietowanych zadeklarowało, że nie zaakceptowałiby Żyda jako członka bliskiej rodziny, w porównaniu z 30% w 2016 r.; 27% zadeklarowało, że nie chcą żydowskich sąsiadów, w porównaniu z 14% w 2016 r.

Według ankiety Pew Research Center opublikowanej w czerwcu, 66 procent

respondentów miało negatywne nastawienie do muzułmanów, podobnie jak w poprzednim roku. Według sondażu Ipsos przeprowadzonego w maju na zlecenie TVP, 46% respondentów jest zdecydowanie przeciwnych przyjmowaniu muzułmańskich uchodźców do kraju, podczas gdy 4% jest zdecydowanie za. Kolejne 27% stwierdziło, że muzułmańskich uchodźców prawdopodobnie nie należy wpuszczać, podczas gdy 19% uznało, że raczej należałoby.

W styczniu ok. 50 osób nie posiadających żydowskiego pochodzenia założyło jarmułki w warszawskiej restauracji, Cafe Foksal, aby potępić antysemityzm i zademonstrować solidarność ze społecznością żydowską. Wydarzenie było odpowiedzią na anonimowe wpisy w mediach społecznościowych, które rozpoczęły również debatę w internecie, według których barman w restauracji miał wyprosić dwóch klientów za rozmowę o Izraelu w Nowy Rok. Kierownictwo restauracji oświadczyło, że klienci zostali wyproszeni za wygłaszanie pod wpływem alkoholu anty-chrześcijańskich uwag na temat Maryi Dziewicy.

29 kwietnia kilkuset zwolenników ONR przemarszerowało ulicami Warszawy w ramach obchodów 83. rocznicy utworzenia organizacji przed drugą wojną światową. Podczas marszu niektórzy z uczestników wykrzykiwali anty-muzułmańskie i anty-imigranckie hasła, takie jak „My nie chcemy tu islamu, terrorystów, muzułmanów.” Według członka Stowarzyszenia Nigdy Więcej, policja nie podjęła żadnych działań przeciwko demonstracji i siłą usunęła grupę osób protestujących przeciwko marszowi ONR, które usiadły na jego trasie.

W październiku Stowarzyszenie Nigdy Więcej poinformowało, że Sąd Rejonowy w Kielcach rozpoczął postępowanie w sprawie karnej o zniesławienie przeciwko jednej z członkiń Stowarzyszenia, Annie Tatar, redaktorce czasopisma wydawanego przez Stowarzyszenie. Organizatorzy corocznego festiwalu muzycznego Orle Gniazdo, na którym według Nigdy Więcej miały występować ekstremistyczne zespoły, pojawiać się nazistowskie pozdrowienia oraz krzyże celtyckie, utrzymują, że Tatar zniesławiła ich w wywiadzie z 2016 roku, w którym powiedziała, że „na festiwalu Orle Gniazdo propagowane są treści faszystowskie, a takie imprezy nigdy nie powinny mieć w Polsce miejsca.” W przypadku wyroku skazującego, Tatar grozi do roku więzienia. Na koniec roku postępowanie sądowe w tej sprawie wciąż trwało.

W dniu 21 marca kilkoro mieszkańców Warszawy świętujących pierwszy dzień wiosny spaliło kukłę którą nazywali „Żydówką” i umieściło nagranie w internecie.

W komentarzu pod filmem grupa napisała, że kukła „symbolizuje to co brzydkie, zimne i złe.” Jeden z uczestników dodał komentarz „ta mordą, ten wielki nos, tak dobrze znane w polskiej historii.”

13 kwietnia Sąd Apelacyjny we Wrocławiu obniżył wyrok Piotra Rybaka w pierwszej instancji z 10 do 3 miesięcy pozbawienia wolności. Sąd skazał Rybaka za publiczne wzywanie do nienawiści na tle religijnym za spalenie kukły ortodoksyjnego Żyda podczas anty-imigranckiej demonstracji we Wrocławiu w 2015 roku.

Kongres Narodowo-Społeczny, zrzeszający grupy powszechnie uznawane za ekstremistyczne, zaprosił znanego amerykańskiego aktywistę określającego siebie mianem tożsamościowca, a którego CNN nazywa białym nacjonalistą, do wystąpienia 10 listopada podczas konferencji zatytułowanej „Przyszłość Europy: wizja zagłady Zachodu”, w przeddzień obchodów Dnia Niepodległości. Ministerstwo Spraw Zagranicznych wydało 26 października oświadczenie zdecydowanie sprzeciwiające się wizycie jako promującej nietolerancję, w tym idee antysemitki, oraz według którego idee takie były sprzeczne z prawem. Na wniosek Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Urząd ds. Cudzoziemców podlegający pod MSWiA wydał pięcioletni zakaz wjazdu do strefy Schengen dla zaproszonego prelegenta i zaproszony gość, odwołał swoją wizytę.

Ugrupowania takie jak Narodowe Odrodzenie Polski oraz Krew i Honor nadal wyrażały antysemitki opinie, ale władze nie były w stanie powiązać żadnej z nich z konkretnymi aktami przemocy lub wandalizmu.

2 marca Stanisław Michalkiewicz, komentator Radia Maryja prowadzonego przez konserwatywną organizację katolicką, powiedział w swojej stałej audycji, że młodzi ludzie odrzucają „zaśmierdziałe legendy” opowiadane im przez „żydokomunę” oraz szukają swoich korzeni i prawdziwych bohaterów.

28 kwietnia wrocławska prokuratura umorzyła śledztwo w sprawie szefowej dolnośląskiej brygady ONR Justyny Helcyk o nawoływanie do nienawiści przeciw muzułmanom i mniejszościom rasowym podczas przemówienia wygłoszonego podczas zorganizowanej w 2015 roku we Wrocławiu demonstracji „W obronie chrześcijańskiej Europy”. Prokuratorzy uznali, że przemówienie Helcyk nie stanowiło mowy nienawiści.

27 lutego Sąd Rejonowy w Lublinie skazał pięciu mężczyzn na karę od sześciu do ośmiu miesięcy więzienia w zawieszeniu za publiczne znieważenie oraz nawoływanie do nienawiści poprzez rozwieszanie w Lublinie w latach 2012-2014 antysemickich plakatów. Jeden ze skazanych mężczyzn był wcześniej zatrudniony w muzeum państwowego w dawnym nazistowskim obozie koncentracyjnym na Majdanku.

W dniu 7 października, kiedy przypada święto Matki Boskiej Różańcowej oraz obchodzona jest rocznica chrześcijańskiego zwycięstwa na Turkami osmańskimi w XVI-wiecznej bitwie morskiej pod Lepanto, aż milion katolików odmawiało różaniec i modliło się wzdłuż granic kraju „w obronie Polski i świata”. Na swojej stronie internetowej Fundacja Solo Dios Basta, katolicka świecka organizacja, która zorganizowała wydarzenie, przypisała zwycięstwo pod Lepanto odmawianiu różańca, „co uratowało Europę przed islamizacją”. Podczas Mszy Św., transmitowanej przez Radio Maryja, arcybiskup krakowski Marek Jędraszewski wezwał wiernych do modlitwy „za inne narody Europy, aby zrozumiały, że powrót do korzeni chrześcijańskich jest konieczny...” Arcybiskup poznański Stanisław Gądecki powiedział prywatnej rozgłośni radiowej RMF, że „głównym celem tej manifestacji jest modlitwa o pokój”. Według doniesień prasowych, organizatorzy oświadczyli, że modlitwy nie były skierowane przeciwko żadnej grupie, jednak niektóre osoby wymieniały strach przed islamem wśród głównych powodów uczestniczenia w modlitwie.

W sierpniu prywatna stacja telewizyjna Republika TV sparodiowała znak „Arbeit macht frei” („Praca czyni wolnym”) wiszący nad bramą do Auschwitz w ilustracji z hasłem „Reparacje czynią wolnym” do reportażu o wezwaniu niektórych posłów, aby Niemcy wypłaciły Polsce reparacje za zniszczenia dokonane podczas drugiej wojny światowej. Muzeum Państwowe Auschwitz-Birkenau skrytykowało audycję, pisząc na swoim Twitterze: „prymitywna manipulacja bolesnymi symbolami pokazuje poziom moralny oraz zrozumienie historii przez jej autorów”.

10 lipca biskup katolicki Rafał Markowski, przewodniczący Rady ds. Dialogu Religijnego oraz Komitetu ds. Dialogu z Judaizmem Episkopatu Polski, wygłosił przeprosiny podczas ceremonii upamiętniającej 76. rocznicę pogromu w Jedwabnem, w którym mieszkający w miasteczku Żydzi zostali zamordowani przez swoich katolickich sąsiadów.

W czerwcu Fundacja Raoula Wallenberga, międzynarodowa organizacja

pozarządowa, odznaczyła Kościół Wszystkich Świętych w Warszawie jako „Dom Życia” za udzielanie pomocy Żydom podczas drugiej wojny światowej. W liście do uczestników ceremonii, Prezydent Duda określił Polaków którzy ryzykowali życiem, aby pomóc Żydom mianem „bohaterów narodowych”.

W styczniu osoby ocalałe z Holokaustu, politycy i przywódcy religijni zebrali się w celu upamiętnienia Międzynarodowego Dnia Pamięci o Ofiarach Holokaustu i 72. rocznicy wyzwolenia obozu zagłady Auschwitz-Birkenau.

Miały miejsce akty wandalizmu, których celem było mienie związane z miejscami kultu religijnego.

W grudniu Związek Gmin Żydowskich w Polsce zgłosił, że cmentarz żydowski w Siemiatyczach został zbezczeszczone. Pracownicy budowy znaleźli szczątki ludzkie na prywatnej działce zlokalizowanej w pierwotnych granicach cmentarza, która bezpośrednio przylega do obecnych granic cmentarza. Chociaż prawo wymaga, aby w takich przypadkach natychmiast wstrzymać prace budowlane i skontaktować się z policją, ziemia i ludzkie szczątki zostały usunięte z placu, a prace budowlane początkowo kontynuowano. Wstępna analiza sytuacji wykazała, że władze lokalne i regionalne nie postępowały zgodnie z procedurami przy wydawaniu zezwoleń na budowę w tym miejscu. Lokalna prokuratura wszczęła postępowanie, które do końca roku nie zostało zakończone.

31 sierpnia policja w Maszewie wszczęła śledztwo w sprawie prawdopodobnego zbezczeszczenia miejsca pochówku po doniesieniach o tym, jakoby wykonawca prac budowlanych miał przejechać buldożerem przez dawny cmentarz żydowski w miasteczku i odkryć ludzkie szczątki. Działkę, na której zlokalizowany był cmentarz wpisano do lokalnego rejestru miejsc chronionych przed jej zakupem pod zabudowę, jednak właścicielka oświadczyła, że nie wiedziała o tym wpisie przed odkryciem ludzkich szczątków.

5 sierpnia nieznani sprawcy dokonali aktów wandalizmu malując obraźliwe graffiti na kościele protestanckim w Białej Piskiej na północy kraju.

12 lipca nieznani sprawcy uszkodzili rzeźbę religijną stojącą przed rzymskokatolickim kościołem w Warszawie.

W listopadzie nieznani sprawcy wybili kilkanaście okien w meczecie oraz Ośrodku Kultury Muzułmańskiej w Warszawie. Imam Youssef Chadid przypisał atak

„niezbyt przyjaznej” atmosferze panującej w kraju, która jego zdaniem błędnie przedstawia islam. Imam zaapelował do rządu o potępienie ataków na muzułmanów. Na koniec roku, policja wciąż prowadziła śledztwo w tej sprawie.

17 stycznia Kościół katolicki świętował XX Dzień Judaizmu, w ramach którego w całym kraju odbyło się wiele imprez, m.in. spotkania, wykłady w szkołach, pokazy filmów i wystawy. Główne obchody miały miejsce w Kielcach i obejmowały modlitwy przed pomnikami upamiętniającymi ofiary Holokaustu, dyskusje teologiczne prowadzone przez katolickich biskupów i rabinów, a także uroczystości religijne w kieleckiej katedrze. W uroczystościach uczestniczyli byli i obecni Przewodniczący Komitetu ds. Dialogu z Judaizmem Episkopatu Polski - biskupi Mieczysław Cisło i Rafał Markowski - oraz naczelny rabin Michael Schudrich.

26 stycznia Kościół katolicki obchodził 17. Dzień Islamu, aby propagować pokój między religiami. Kościół zorganizował w Białymstoku wydarzenie noszące nazwę „Chrześcijanie i muzułmanie - adresaci i narzędzia Bożego miłosierdzia”, które obejmowało dyskusje, czytanie fragmentów Biblii i Koranu oraz modlitwy. W wydarzeniu uczestniczyli przewodniczący Komitetu Konferencji Episkopatu Polski ds. Dialogu z Religiami Niechrześcijańskimi biskup Henryk Ciereszko oraz przedstawiciele białostockiej wspólnoty muzułmańskiej. 24 września Wspólna Rada Katolików i Muzułmanów zorganizowała konferencję w ramach uczczenia 20. rocznicy powstania rady, stowarzyszenia złożonego ze świeckich członków owych religii, którzy określili swoją główną rolę jako promowanie dialogu międzywyznaniowego oraz poszanowania różnych religii i kultur.

Polska Rada Chrześcijan i Żydów nadal regularnie organizuje konferencje i obchody, w tym Dzień Judaizmu w Kościele katolickim oraz „Bliskie spotkania Chrześcijan i Żydów” w celu promowania tolerancji i zrozumienia, podobnie jak komisja dwustronna ds. dialogu katolicko-prawosławnego.

Polska Rada Ekumeniczna organizowała konferencje i prowadziła dialog międzywyznaniowy. Na przykład 29 października lubelski oddział rady był współorganizatorem międzynarodowego kongresu ekumenicznego pod tytułem „Lublin - miasto religijnego porozumienia 2017”, który skupił się wokół debaty o różnych tradycjach chrześcijańskich i ich podejściu do ekumenizmu. 25 listopada rada zorganizowała w Warszawie konferencję ekumeniczną kobiet która zgromadziła ponad 30 kobiet z ośmiu różnych kościołów chrześcijańskich.

Projekty Żywej Biblioteki, sfinansowane z grantów Europejskiego Obszaru Gospodarczego i zorganizowane przez Fundację Obywatele dla Demokracji, kontynuowały działalność w wielu różnych miastach, w tym w Olsztynie, Krakowie i Łodzi. W ramach tego projektu zróżnicowana grupa ochotników, w tym przedstawiciele różnych grup religijnych, opowiadała swoje historie gościom, którzy mogli ich „wypożyczyć” jak książki. Celem projektu było promowanie większej tolerancji, w tym tolerancji religijnej.

27 marca organizacja zajmująca się ochroną praw Żydów American Jewish Committee ogłosiła, że otworzy swoją nową siedzibę w Europie Środkowej w Warszawie.

Sondaż Głównego Urzędu Statystycznego z lutego pokazał, że niemal 95% Polaków uważa się za wierzących, a połowa uczestniczyła w zgromadzeniach religijnych co tydzień.

Część IV. Polityka i działania podejmowane przez rząd USA

Ambasador USA oraz pracownicy ambasady amerykańskiej i konsulatu generalnego w Krakowie oraz odwiedzający Polskę przedstawiciele Departamentu Stanu spotykali się z przedstawicielami instytucji rządowych, tj. Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Skarbu oraz Spraw Wewnętrznych i Administracji, a także Kancelarii Prezydenta, parlamentu i władz Warszawy w celu omówienia stanu postępowań dotyczących restytucji mienia prywatnego i komunalnego wspólnotom religijnym oraz przedstawicielom mniejszości religijnych. Zaaapelowali również o rozszerzenie zapisów projektu ustawy reprzywatyzacyjnej tak, aby obejmowała ona obywateli USA oraz ocalałych z Holocaustu i ich spadkobierców, którzy nie mogliby składać roszczeń o zwrot mienia, gdyby ustawa została wprowadzona w obecnym brzmieniu.

W lutym specjalny wysłannik USA ds. Holocaustu spotkał się w Warszawie z przedstawicielami rządu, aby omówić kwestie związane zwrotem mienia komunalnego i prywatnego oraz świadczeniami socjalnymi dla osób, które przeżyły Holocaust. Wysłannik odwiedził południe kraju i spotkał się z członkami społeczności żydowskiej w celu omówienia zwrotu cmentarzy żydowskich. Odwiedził również Muzeum Auschwitz-Birkenau i dyskutował na temat programów edukacyjnych i akcji informacyjnych dotyczących Holocaustu. Później odwiedził historyczną dzielnicę żydowską w Krakowie i uczestniczył w szabasowej

kolacji w Centrum Społeczności Żydowskiej.

Przy kilku okazjach Ambasador oraz wizytujący wyżsi urzędnicy rządu USA zgłaszali polskiemu rządowi i parlamentarzystom zaniepokojenie dotyczące procedowanego w Sejmie projektu ustawy, według której przestępstwem byłoby przypisywanie narodowi bądź państwu polskiemu jakiegokolwiek odpowiedzialności za zbrodnię Trzeciej Rzeszy.

Ambasador a także pracownicy ambasady i konsulatu spotykali się z przedstawicielami lokalnej społeczności żydowskiej oraz wiodącymi postaciami społeczności chrześcijańskiej i muzułmańskiej w celu omówienia zwrotu mienia osobom prywatnym i wspólnotom wyznaniowym oraz niepokoju tych społeczności związanych z narastającymi nastrojami antysemitycznymi i anty-muzułmańskimi. W marcu Ambasador przemawiał podczas gali otwarcia środkowoeuropejskiego biura American Jewish Committee w Warszawie. Ambasador mówił o odrodzeniu żydowskiego życia w kraju, a także o wsparciu rządu USA dla edukacji na temat Holokaustu, działaniach na rzecz zwalczania antysemityzmu oraz wymianach kulturalnych wspierających wolność i tolerancję religijną. 24 kwietnia pracownicy ambasady i konsulatu generalnego wzięli udział w Międzynarodowym Marszu Żywych, dorocznym programie edukacyjnym, który gromadzi w kraju osoby z całego świata w celu nauki o historii Holokaustu. 22 czerwca Ambasador uczestniczył w Rajdzie dla Żywych, wydarzeniu rowerowym, którego uczestnicy przejechali na rowerach z Muzeum Auschwitz-Birkenau do Centrum Społeczności Żydowskiej w Krakowie w celu uczczenia i wsparcia odrodzenia życia żydowskiego w kraju.

Ambasada nadal organizowała programy wymiany, prowadziła spotkania ze studentami i przyznawała granty na rzecz promowania wolności religijnej i tolerancji. W dniach 8-9 października grant ambasady wsparł konferencję "Nauczanie o ludobójstwie" zorganizowaną przez Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN. Konferencja była częścią porozumienia o współpracy pomiędzy ambasadą a muzeum polegającego na wyborze i wysłaniu nauczycieli i edukatorów na program szkolenia nauczycieli w USA. Ponad 180 nauczycieli z różnych miast uczestniczyło w wydarzeniu. Ambasada ufundowała czworgu polskich nauczycieli podróż do USA na szkolenie zorganizowane wspólnie z muzeum POLIN i sponsorowane przez Stowarzyszenie Organizacji związanych z Holokaustem. Ambasada zapewniła finansowe i organizacyjne wsparcie przy organizacji festiwalu kultury żydowskiej w Warszawie i Białymstoku w celu promowania porozumienia

i tolerancji między religiami. Konsulat generalny w Krakowie zapewnił finansowe wsparcie dla międzynarodowego programu realizowanego w ramach Centrum Żydowskiego w Oświęcimiu ds. zapobiegania ludobójstwom i prześladowaniom religijnym oraz Żydowskiego Muzeum Galicja w Krakowie. Konsulat generalny gościł również międzynarodowego prelegenta z amerykańskiego Muzeum Holocaustu, który mówił na temat nauczania o Holokauście.